

УДК 821.162.1

Обозний В.В.

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

КРАЄЗНАВЧА ПОЛОНІАНА ЮЗЕФА КРАШЕВСЬКОГО

Стаття присвячена творам Ю.Крашевського, які репрезентують культуру і природу нашого краю.

На Волині розселення поляків та поширення їх культури – це не лише результат близького сусідства, але й відгомін того, що довгі роки українські землі входили до складу Польщі. Польське населення має вагомий внесок у духовній і матеріальній сферах життя Волинського краю.

Серед багатьох поляків, життя і діяльність яких була тісно пов'язана з Україною, найбільш вагомою є постать письменника і громадського діяча Юзефа Крашевського (1812-1887рр.). З його іменем Волинь увійшла в історію польської, української та світової культури.

Життєвий і значний творчий доробок Ю.Крашевського завжди були об'єктом уваги багатьох дослідників. У 20-30-х рр. ХХ ст. у щомісячнику "Rocznik Wołyński" було вміщено статтю Адама Бара, який детально охарактеризував Волинський період життя письменника (1837-1860 рр.). У 1937 році члени Волинського товариства приятелів наук здійснили два видання на пошанування пам'яті письменника, зокрема: збірник, до якого увійшла 21 стаття, та видання Збігнева Ревського, у якому охарактеризовано діяльність Ю.Крашевського щодо збереження старожитностей краю. Слід виділити статтю Юзефа Шлечинського "Крашевський на Волині", яку надрукувала газета товариства "Wołyn".

У російських виданнях, зокрема радянської доби, традиційно вказувалося на літературну спадщину Ю.Крашевського щодо "русской части Польши".

В Україні повісті Ю.Крашевського були опубліковані у видавництві "Дніпро" у 1979 році (у перекладі В.Іваненка). У жовтні 2002 року у Житомирі була проведена міжнародна науково-краєзнавча конференція, присвячена 190-й річниці від дня народження письменника.

Хоча внесок Ю.Крашевського в культуру і освіту Волині очевидний і незаперечний, проте в Україні він і до цього часу залишається недостатньо вивченим і узагальненим, а тому і в українознавчому просторі належним чином не окреслене місце культурно-духовної спадщини письменника. Щодо майбутнього вчителя, то і сьогодні у програмах педагогічних вищих навчальних закладів України, у

підручниках для студентів майже відсутні посилання, зокрема, на краєзнавчо-педагогічну спадщину Ю.Крашевського.

Народився Ю.Крашевський 1812 року у Варшаві, але дитинство його минало в сільській місцевості, серед мальовничої природи Волині. Закінчивши шкільне навчання, майбутній письменник вступив у 1829 році на філологічний факультет Віленського університету. Але вже через рік його було заарештовано за приналежність до таємних студентських товариств, які активізували свою діяльність в період підготовки польського повстання 1830-1831 рр. Вийшовши у 1832 році з ув'язнення, Ю.Крашевський свою більш ніж 20-річну і найбільш плідну у творчому відношенні частину життя пов'язав з Волинню.

Творчість Ю.Крашевського, яка становить яскраву сторінку в розвитку польської реалістичної літератури XIX ст., вражає своїм розмахом, жанровим і тематичним багатством. Письменник залишив біля 500 томів романів та повістей, історичної белетристики, зробив суттєвий внесок у літературно-фольклорну спадщину Волині. На Волині Ю.Крашевський написав свої кращі твори: "Історія кілка у плоті", "Остап Бондарчук", "Уляна" та багато інших. Особливо плідний у творчому відношенні період життя письменника пов'язаний з Надслучанським краєм. Саме у селі Киселі ним були написані твори: "Хата за селом", "Повість без титулу", "Чернеча могила", "Два світи", "Єрмола", дві серії "Комедіантів", "Повість без назви" та інші.

Українські селяни в повістях Ю.Крашевського стали першими, глибоко народними героями в письменництві Польщі. Усі благородні риси характеру, високі моральні якості письменник втілює у звичайній людині. Тим ціннішим і показовим є те, що представники українського закріпаченого селянства виступали носіями кращих людських якостей. Особливо з теплим ліризмом змальовує він материнську любов, яка найбільше, як завжди, відчувалась у нещасті. Близькість до українського народу робить творчість письменника цікавою та зрозумілою і сьогодні.

Ю.Крашевський був провідником передового і прогресивного, засуджував темноту і жорстокість, які панували на селі і були викликані злиднями та голодом. Польський письменник без найменшої тіні націоналістичних упереджень став на захист свободи й щастя простих людей, визнав справедливість їхнього протесту проти поневолення. Він розумів, що протягом століть саме простий люд створював і удосконалював загальнолюдські моральні-етичні норми. Головним чинником народної моралі споконвічно була повага і любов до вільної праці, утвердження ідеалів добра, краси, рис високого громадянства. Священе право на вільну працю народ виборював у боротьбі, у праці відстоював свою честь і гідність. І тому письменник

справедливо засуджував польських поміщиків і ставав на захист селянина-кріпака, закликаючи до боротьби зі злом, насильством, гнобленням. Актом справжньої громадської мужності з боку письменника стало розкриття паразитично-егоїстичної суті "свого" польського пана-поміщика.

Селянські повісті Ю.Крашевського, з'явившись в період гострої боротьби прогресивних сил суспільства проти етнічно-національного та феодально-кріпосницького гноблення, відтворювали антагоністичні взаємини між поміщиками і селянами, класову й станову нерівність, що панували в усіх сферах суспільного життя. Хоча вирішення селянського питання Ю.Крашевський розумів в рамках дворянського лібералізму, коли вільний селянин залишається під економічно "благодійною опікою" поміщика. Проте навіть ця поміркована позиція викликала невдоволення впливових дворян-консерваторів, що врешті-решт змусило Ю.Крашевського виїхати з Волині. Демократичність щодо захисту людських прав, щирий протест проти свавілля й бездушності панівних верств суспільства – все це єднає повісті Ю. Крашевського з антикріпосницькою творчістю багатьох українських письменників.

Проживши на Волині більше двадцяти років (1836-1860рр.), Ю.Крашевський у своїх творах залишив сюжети, які пов'язані з багатьма населеними пунктами (Луцьком, Городком, Губином, Озером, Устилугом та іншими) і містять цікаві етнографічні матеріали про життя і традиції мешканців краю. Так, письменник у живописній та писемній формах залишив свої враження про місто Луцьк. Досліджуючи історію Луцька, письменник детально описує замок, який дає найкраще уявлення про давні оборонні споруди. На його думку, волинські замки (Острозький, Дубненський, Чарторийський, Луцький, Олицький та інші), що добре збереглися, свідчать про те, як довго цей край витримував часті напади і довгі війни. Ю.Крашевський цінував старовинні архітектурні пам'ятки і докладав зусиль щодо їх збереження.

Багато сил, часу і власних грошей письменник витрачає для охорони та збереження пам'яток старовини. Так, він навіть викупив у власність костел Боніфатіїв у Луцьку з єдиною метою – не допустити його знищення. Як сьогодні не вказати на актуальність його мудрих слів, коли шукаємо далеке, а своє - переслухане, побачене, просте - вже не вкликає почуття подиву і захоплення. От і виходить, що стороння людина в нашому краї краще побачить і знайде багато гідних подиву речей.

Описує Ю. Крашевський і бідність історичного Луцька, його мізерні дерев'яні будиночки і похилені хатки, єврейські закоптілі корчми,

підтоплену водою вулицю, вимощену дерев'яними дошками замість бруку тощо.

У 1837 р. Ю.Крашевський орендує село Омельне (нині Ківерецького району Волинської області). У листі до батька письменник пише, що село у "плачевному стані", але він планує підняти його за рахунок підприємницької діяльності. Посаджений Ю.Крашевським в Омельне парк і сьогодні залишається одним з мальовничих куточків села, хоча і перебуває на межі зникнення

У 1840 р. Ю. Крашевський купує село Городок поблизу Луцька. Тут він здійснює археологічні розкопки. Як історик і археолог досліджує старовину, вивчає різні речові знахідки, організовує у своєму маєтку приватний музей-колекцію, в своєрідній експозиції якого, наприклад, були представлені кістки мамонта, які знайшов письменник.

У 1848 р. Ю.Крашевський купує село Губин (нині Локачинського району Волинської області). За свідченням Ю.Крашевського волинські ліси, які починаються за Ківерцями і тягнуться безперервно аж до Пінська, важко уявити без мисливства. Тому не випадково, що у творчості Ю.Крашевського знайшлося місце і для мисливської тематики. Зокрема, у книжці "Спогади про Волинь, Полісся і Литву" окремий розділ письменник присвячує особливостям полювання на Волині (полювання із загонщиками, облавою; взимку на сарн – на санках; з силками і яструбами на птахів тощо).

Особливо значною було робота Ю.Крашевського по збиранню і вивченню документів та джерел з історії землі Волинської. Він здійснює подорожі кіньми, поштою, найнятими фурманками, а також човнами по річках Волині. Під час подорожей спілкується з краєзнавцями і дослідниками старожитностей, здійснює археологічні розвідки, описує окремі види господарської діяльності (рибальство, мисливство, бортництво, лісове збиральництво), вивчає побут та звичаї населення тощо. Не залишає письменник свого давнього захоплення – малювання, на яке його надихали місцеві краєвиди. Означаючи джерела своєї творчості, письменник завжди повертався думкою до любові йому Волині – краю різноманітного і мальовничого.

У своїх працях Ю.Крашевський намагався вивчити і описати всі аспекти народної культури Волинського регіону, зокрема: любов волинян та поліщуків до народної пісні, традиційного одягу, народних вірувань, звичаїв та обрядів тощо. Для дослідників він залишив різнобічну характеристику Волинського краю, основних занять населення, описи способів обробітку землі, мисливських і рибальських пристроїв тощо.

Глибоко шануючи і вивчаючи історію Волині, Ю.Крашевський прикладав багато зусиль, щоб зберегти культурно-історичне минуле

Волині. Плідною була і наукова праця Ю.Крашевського на Волині, особливо в ділянці історії і старожитностей. Це зібрання документів та речових джерел до історії краю, замальовка пам'яток архітектури, участь у врятуванні від руйнування старих замків, палаців, храмів, творів культового мистецтва. Таку працю Ю.Крашевський вважав своїм патріотичним обов'язком. Його сучасники відзначали, що дід Крашевського (чи в Городку, чи в Киселях, чи в Житомирі) завжди був вогнищем культурного життя.

Під час своїх мандрівок Ю.Крашевський наполегливо вивчав свій рідний край: працював у бібліотеках князів та магнатів, вивчав стародавні акти, робив виписки з гербовника та хронік, копіював архіви, користувався путівниками попередників тощо. Долаючи значні віддалі в різних напрямках (від батьківського села Довге в Пружанському повіті аж під Житомир), цілеспрямовано письменник описує стародавні народні звичаї, місцеві легенди та перекази, народний одяг волинян і поліщуків, хатне начиння і знаряддя праці, внутрішнє оздоблення оселі тощо. Так, на враженнях від побаченого і зібраного матеріалу була написана книга "Мистецтво давніх слов'ян", яка зберігається у Волинському краєзнавчому музеї.

Багато книжок письменника ("Спогади про Волинь, Полісся і Литву", "Образки з життя та подорожі", "Волинські вечори" ... краєзнавчі відомості, які було втілено у багатьох історичних романах) і сьогодні залишаються цінним джерелом з історії та культури Волині. Зокрема, письменник вказує, що побут в цих краях дуже сталий і консервативний, а тому побачене можна живцем спроектувати далі, аж у язичницькі часи. Джерела краєзнавчих знань волинян і поліщуків слід шукати у світоглядних уявленнях прадавніх слов'ян. Поряд з обоженням природних явищ та небесних світил, дерев, річок характерним для волинсько-поліської міфології є і те, що вона надзвичайно природно була пов'язана з господарським побутом давніх предків волинян і поліщуків. Хоча багато давніх обрядів значною мірою втратили свій первісний зміст, проте вони частково зберігалися під час громадських і сімейних свят. Описуючи їх, Ю.Крашевський був толерантним до чужої мови, звичаїв, культури. Він усвідомлював, що на польським пограниччі в умовах співіснування представників різних народів за століття сформувалася відповідна регіонально-соціумна культура. При цьому він розумів причини і наслідки глибоких потрясінь, які переживала Волинь у XVI-XVII століттях, коли соціальні або релігійні конфлікти закінчувались трагічно. Ю.Крашевський вважав, що тільки на основі взаємоповаги до чужих переконань, мови та культури, зокрема через історичний діалог

культур, можна знаходити шлях до порозуміння і продовжувати жити на цій землі.

Крім літературно-дослідницької діяльності письменник жив активним громадським життям. У 1853 р. Ю. Крашевський переїхав до Житомира. Через рік його було призначено керівником Волинського статистичного комітету, який займався аналізом господарського становища селян, їхніх взаємин із землевласниками, а також описами пам'ятників історії, культури і мистецтва. Водночас Ю.Крашевський прийняв призначення шляхетського зібрання на посаду почесного попечителя шкіл та місцевого театру.

Перебуваючи на посаді начальника статистичного комітету, він організовує інвентаризацію пам'яток архітектури і творів мистецтва. Перебуваючи на посаді попечителя Житомирської чоловічої гімназії Ю.Крашевський сприяв покращенню харчування гімназистів, матеріально допомагав окремим з них, купуючи одяг, книги, сплачуючи різні внески. Працюючи директором Житомирського театру та головою дворянського клубу, Ю.Крашевський в умовах політики на дискримінацію та русифікацію (яку, починаючи з другої половини ХІХ ст., впроваджували на Волині російські чиновники), спрямовує зусилля польської інтелігенції до консолідації на ґрунті культурно-просвітницької й громадської діяльності. Він відкриває і сприяє облаштуванню публічної бібліотеки, вперше проголошує право доступу на сцену, до роману, до картин нижчих верств населення.

У 1857 році Ю.Крашевського було призначено на посаду художнього директора театру, а у 1858 році було відкрите збудоване у класичному стилі нове театральне приміщення, у якому, зокрема, ставили п'єси Ю.Крашевського: "Стара історія", "Легше зіпсувати, ніж виправити", "Портрет", "Бувальщина." Саме завдяки Ю.Крашевському люди побачили в театрі новий образ селянина-кріпака.

Відмінність прогресивних поглядів Ю.Крашевського на культуру, освіту, ведення господарства привели до конфлікту з місцевою шляхтою. Він стався після того, як Ю.Крашевський написав до варшавської "Газети щоденної" кілька статей, в яких висловлював свої думки з приводу нововведень у сільське господарство та про відношення місцевої інтелігенції до культурно-освітніх проблем Волині.

Сьогодні роль Ю.Крашевського у формуванні культури, становленні освіти, відродженні традицій Волинського краю важко переоцінити. Юзеф Крашевський (поет, прозаїк, драматург, публіцист, мистецтвознавець, людина величезної ерудиції) став піонером у вирішенні багатьох питань. В цьому йому допомагав гуманізм, вміння спостерігати, громадська пристрась. Для художників-реалістів другої

половини XIX століття він заклав підвалини критичного реалізму, ввівши у літературу нову категорію – суспільне середовище простої людини. Крім того, зміст національних цінностей визначається не тільки суспільно-політичними і соціально-культурними факторами. Кожна особистість (в культурі, літературі, мистецтві, науці тощо) робить свій неповторний внесок у творення не тільки регіонально-соціумної, але й національно-світової культури.

Широка палітра полоніани Ю.Крашевського і сьогодні не втрачає свого культурно-просвітницького значення. Адже на Волині розселення поляків та поширення їх культури – це не лише результат близького сусідства, але й відгомін того, що довгі десятиліття українські землі входили до складу Польщі. Польське населення має вагомий внесок у розвиток духовного та матеріального життя Волинського краю. Багато в чому саме завдяки творчості і діяльності Ю.Крашевського була привернута увага громадськості до української історії та й самого українського народу. Безперечно, що і сьогодні волинські сторінки життя, творчості і громадської діяльності Ю.Крашевського будуть сприяти вихованню у молоді таких рис як: любов до рідної землі, шана до минулого як українців, так і тих етнічних груп населення, які проживали і проживають на українській землі. Життєва позиція і творчість Ю.Крашевського вчать поважати гідність людини, благородство, чесність, працьовитість, наполегливість.

Напруження в українсько-польських відносинах, що виникали через різні погляди і оцінку подій минулого, і сьогодні доцільно усувати шляхом діалогічного підходу на основі спільної культурно-історичної долі двох народів. На Волині, земля якої для значної частини поляків стала рідною домівкою, такий підхід буде сприяти зміцненню культурно-етнічних відносин, збагаченню і розширенню знань про історію розвитку краю та внесок прогресивних представників польської інтелігенції.

Напрямами діяльності студентів, майбутніх педагогів, які допоможуть розкрити сучасне звучання творів письменника і громадського діяча, можуть бути: вивчення біографії Ю.Крашевського і його творчості на Волині; відвідування пам'ятних місць, які пов'язані з перебуванням письменника і його художніми творами. З цією метою доцільно розробити тематичні літературно-краєзнавчі маршрути до пам'ятних місць, що пов'язані з життям і творчістю письменника. Вони і сьогодні дають можливість зрозуміти природу творчості письменника і джерела натхнення, які потрібні для адекватного сприймання його творів. За наслідками подорожей і пошуків доцільно провести вечори, присвячені творчості Ю.Крашевського, і тематичні

конференції, які допоможуть зрозуміти світогляд і творчий метод письменника.

Список використаних джерел і літератури

1. Вєрвєс Г. Польська література і Україна. Літературно-критичні нариси.- К.,1985.-380с.
2. Дем'янчук Г. Пейзажі Ю.І.Крашевського // "Червоний прапор"- 1972. – 7 трав.
3. Крашевський Ю.І. Вечори на Волині (Пер. з пол. В.Грабовського)// "Орієнтир+6", 2002,-31 січ.
4. Крашевський Ю.І. Повести (Пер. с польск.)/Под ред. М.Е.Абалкиной. – М., 1956.-345с.
5. Kraszewski J.I. Wspomnienia Wolynia, Polesia i Litwy. - W-wa: Ludowa Spoldzielnia Wydawnicza-1985.-s.75-81.
6. Ю.І.Крашевський. Епістолярій // "Всесвіт".-К.,1988.-№1.-С.140-141
7. Ю.І.Крашевський як явище світової культури. Велика Волинь.- №28. - Житомир: Вид-во "Волинь", 2002.-124с.

W.W. Oboznyj. Obraz Krajoznawczy Jozefa Kraszewskiego.

Artykuł jest poświęcony utworom J. Kraszewskiego, w których reprezentowana jest kultura i przyroda naszego kraju.

Oboznyi V.V. Yuzef Krashevsky's Ethnographic Polish-Literary Legacy.

The best and the most productive years of Joseph Krashevskiy's creative life were connected with Volyn. For the whole row of realistic painters of the second half of the 19-th century the writer made the base of critical realism and created a new category in literature – the social surrounding of a peasant. A wide variety of nature-learning valleys description of Joseph Krashevskiy even today hasn't lost its cultural and educational importance.